

Милисав Миленковић

Крај љубави

ВАРИЈАЦИЈЕ

I

Пола века је трајала илузија о могућој љубави између уметности и политике, културе и идеологије. Илузија да хуманистички карактер културе може деловати, не само на људе, него и на саму власт. Та илузија је обострано потхрањивана. Уметници и ствараоци су уживали благодети материјалних примања: откупи слика и књига, финансирање филмске производње, пристojни књижевни хонорари од државних издавачких предузећа, доста успешно решена питања социјалног осигурања слободних уметника, финансирање часописа, значајни подухвати тзв. „деметрополизације културе“ кроз финансирање позоришних гостовања, снажна финансијска подршка изградњи домова културе по унутрашњости. Наравно ово је само делимична слика тих погодности.

Држава, власт и укупна политика је у пружању материјалног стимуланса прибављала себи алиби за представљање уметничких остварења као соп-

ствених продуката, односно да тих и таквих уметничких дела не би било да није такве политике. Све је било „упаковано“ у уживаној слободи стваралаштва, која се и освајала од стране уметника, али и држала под контролом од стране власти.

Релативна љубавна идила између власти и уметности је повремено бивала помрачена по неким „случајем“, али то би био изузетак који потврђује правило које траје. Комитети од најнижих до највиших би узимали ствар у своје руке и решавали би „случај“. Аутори, уметници би добијали статус дисидентата и значајно повољнији третман у финансирању њихових остварења. Остаје и остаће неразјашњено зашто су дисиденти увек били „профитабилнији“ за свој цеп, од оних других, лојалних!

Овај (не)фолклорни миље односа политике и културе, власти и уметности употпуњаван је читим фаворизовањем „модерниста“, а на штету „реалиста“, посебно повлашћивањем „надреалиста“. Са разлогом ми пада на памет да је могући узрок њиховог етаб-

лирања управо у сродности њихових, „надреалистичких“ естетичких уверења и начела, са тада актуелном политиком у којој је била уочљива превага, чак апсолутна одредница да је битније „класно него национално“ одређење.

Сада је тој љубави између власти и уметности, између уметника и државе, дакле тој љубави сада је дошао крај.

Треба ли да споменем да је та „љубавна идила“ или илузија о њој постојала у социјалистичком самоуправном друштву?

Изнуђена алтернатива тој љубави је: тржиште, профит!

Па добро, питам се, зашто је тржиште љубави, оне која је златна жица човековог трајања и опстанка, проглашена и названа проституцијом?

II

Све власти и сви режими настоје да држе под сопственом влашћу у покорности уметнике. Јер делатност уметника и природа уметности је јеретичка и подложна лакој склизнућу у опозиционост. Неке власти и режими ту покорност успевају да обезбеде повлашћивањем уметника и давањем положаја и материјалних бенефиција, а неки режими се одлучују за политички притисак, чак терор према политичким неистомишљеницима међу уметницима. Не знам који је систем дуговечнији? Повлашћивање замени презир, а терор протест, побуна, преврат. Оба пута подјармљивања уметника се завршавају неуспешно. За власт, свакако!

Чинећи уступке уметницима власт прибавља алиби за захтев за послу-

шношћу, а „подмићивањем“ у виду давања материјалних или других, положајних привилегија режим изнуђава релативну послушност.

А уметници? Једини њихов алиби је уметничко дело и његова вредност без обзира на политичке критеријуме и ефемерност идеолошких вредновања. А таквих уметника и уметничких дела било и у демократским и у тоталитарним системима, чак и под инквизиторском кнудом. Упркос свему и сваком режиму и његовим лукаво смишљеним подвалама.

То није самообмана или јалова утеха. Једноставно: констатација која признаје и валоризује личност и структуру уметника и уметничког дела; изван сваке власти и времена, омеђеног идеолошким одређењима и доступног само онима који су посвећени сопственим талентом. И снагом његове убедљивости.

Усуђујем се да поверујем да би можда, могући склад између режима и уметности могао да се успостави уколико би режим применио речи Розе Луксембург: „Слобода само за присталице режима, само за чланове партије није никаква слобода. Слобода је увек слобода за оне који другачије мисле“. Дакле, кључно питање: има ли слободе за оне који другачије мисле?

Вероватно се тако запитала и Роза Луксембург, када је у немачком затвору написала ове речи.

Не пада ми на памет ни време ни држава у којој је било обиља слободе за оне који другачије мисле.

Знам, поуздано знам да није упутно, да није у моди данас помињати Розу Луксембург и њене мисли, али,

ето, отело ми се. Можда и (не)свесно. Међутим остајем у дилеми како данас читати „принца“ песника неумрлог Бранка Миљковића и његове стихове о сужњима и слободи, о њиховом међусобном натпевавању. Посебно, можда ме и збуњује онај Робеспјер са оном претњом за које непријатеље нема слободе. Али нека све ово буду (не) узалудне тлапње и о сужњима и о слободи и о, увек присутним, непријатељима. Наравно, у нашим редовима.

III

Тек, кад је о књигама, и ономе што је у њима, реч, није на одмет једну благу паралелу или параболу начинити. Памтећи време када је књига била приоритетна у културној политици Србије, када су издавачима из државне касе одобравани дугорочни, бенефицирани кредити, који верујем никад нису ни били отплаћивани, него отписивани и када су и писци имали пристојне ауторске хонораре, не само они водећи и „режимски“, него и остали што су у литерарно поднебље збрда здола, из велеграда и провинцијалних паланки нагрнули, дакле памтећи све то ево где стигосмо.

Шта су данас приоритети у културној политици, ако тако нешто и постоји? Добро рећи ће теоретичари тзв. транзиције, али планирање са државног нивоа подсећа на време социјализма, поменуло се не повратило се! Време самоуправних односа је прошло, али цивилизацијске тековине, ако их буде, остају. Ја не знам да ли је неко и да ли је уопште ико планирао процват античке културе, а у њој и филозофије и литературе и вајарства,

али је неки подстицај постојао. Не верујем да је чиста инспирација нагнала Есхила и Софокла, Платона и Аристотела, да не претерујем у помињању имена, не верујем да је њихово дело настајало само подстицано њиховом личном инспирацијом или љубављу према мудростима. Има и данас умних људи који то знају и њих би требало послушати, па то утувити у главу властима и политичарима да им буде и мисао и делотворна активност. И нека се не боје на које време ће их то подсећати. Владари, а поготову они нижи се мало памте. Памте се уметници ствараоци, они креативни духови који су за трајно у свим системима присутни.

А да! Запитао сам се где смо ми данас?

Укратко, нема више државних предузећа за објављивање књига. Нема или незнано таворе *Нолић*, *Просветића*, *Српска књижевна задруга*, *БИГЗ*. Ваљда је требало да пропадну да не би подсећали на тај гнусни социјализам! Сад имамо приватне издаваче, али питање је имамо ли домаћу литературу? Где данас могу да објаве они који су прва постава наше, српске литературе? Не могу сви да допру до *Службеног гласника*, који је најмоћнији издавач, није приватни. Бар колико је мени познато. *Полићика*, поводом својих јубилеја или *Вечерње новостии*, кад се сете, објаве заклетве ради понеког савременог домаћег писца, увек добро етаблираног у политичком врху. Остали живе од своје неуништиве инспирације и наравно на хлебу и води. Ни чувене *Књижевне новине* нису изузетак, јер једва састављају крај једног броја са почетком другог због штампарских

дугова, а о хонорарима сарадницима се већ одавно не размишља.

Зар је заиста књига и литература морала да буде толико презрена. Шта је она скривила? Па данас нема ни дисидентата ни дисидентских књига! Да ли се неко књижевности плаши или је само толико омаловажава са жељом да се она угаси?

IV

А о дисидентима и удворицама, када је о литератури реч, ево само два подсећања. Шекспир у свом комаду *Хенрих 8*, у завршним сценама пише похвалу краљици, већ давно сишлој са престола, и „прориче“ јој судбину:

„Ово краљевско чедо...

Већ сада овој земљи обећава

Тисућ, тисућа благодети...

Узор свих владара који у њено

Време живеће...“

Тако велики Вилијам Шекспир слави владавину краљице Елизабете десет година после њене смрти.

А тек Александар Сергејевич Пушкин у роману *Катјерина* каже: „Кад се сетим да се то догодило за мога живота, а да сам сада доживео *благу владавину цара Александра*, (подвукао М. М.) морам да се дивим брзим успесима просвећивања и ширења човекољубивих начела. Млади човече! Ако ти моји записи дођу под руку, сети се да су најбоље и најсталније оне измене које потичу од побољшања обичаја, *без икаквих насилних појиреса*.

Тако је писао Александар Сергејевич Пушкин, одушевљени присталица декабриста и „вечити“ противник царских режима у Русији.

Ни једном, ни другом нико за живота, нити икада после тога не „прилепи“ удвориштво или „режимско“ певање, а несрећни Бранко Миљковић ни мртав не може да се оправда за ону песму о Титу, као ни онај што скова стих „То мајка више не рађа“.

Несклон да било једне или друге оспоравам или хвалим, остајем при уверењу да велика литература остаје у трајној својини народа и служи му на част. Тако мислим и о „дисидентима“ и о „режимлијама“. То кад је уметност, књижевна уметност у питању.

При том не мислим на политичаре, нарочито на оне који данас откривају да је у Србији највећи проблем незапосленост!

Зар то није глад, мислим се. Глад је кад се нема посао, нема зарада, нема пара.

А били су у предходној власти чланови највиших државних органа у Србији, а сада су саветници аналитичари... Осете ли они бар понекад, сопствену грижу савести?

Ни „успешне“ преко ноћи обогате не бизнисмене не могу да прећутим!

Ето, увек је тако са писањем и речима. О једном се почне, о другом заврши. Али увек о оном што боли!

V

Зар заиста сваки крај љубави мора да буде обележен међусобним вређањем и омаловажавањем? Како премостити тај нагли јаз који настаје, кад свака спона попусти? Па добро зар свака љубав није својеврсни егоизам? Свако говори да воли оно и онога што му доноси радост, задовољство, пуно-

ћу чула. А онда нагло замени, као у каквој ирационалној комедији карактера, замени себе са другим лицем, најчешће јединине и почне да му говори како све то што у себи воли, почне да то обожавање преваљује на другога, најчешће објекта, а не субјекта те своје љубави.

Ова дигресија се односи на љубав између два бића, најчешће људска, а ево ја се усуђујем да је пројектујем и на односе у држави, друштву, односе између уметности и политике и на још понешто.

Могуће да су моје године појачале моју зловољу, сумњичавост и закерања сваке врсте. Међутим, све ми се чини да толико лажи, мржње и кича никад у мом, не баш кратком веку, није било у толикој мери и тако бестидно истицано, хваљено, а потом и прихватано. Да ли је то поремећај вредности или осека која увек настане после плиме одушевљења и заноса.

Тек, збуњен сам и обесхрабрен, кад чујем како се хвале реформе и мере које ће нас извући из кризе, а ја сам се наслушао бар десетак најаве очекивања реформи од Тита и Кардеља до Милошевића и ових после, а ми смо и квалитетом и стандардом, па и самом државом тонули све ниже. Како ја после двадесет година да нађем упористе својој вери да ће ове реформе, а ја не схватам ни шта ни како ћемо нешто реформисати, да ће оне нешто променити, успоставити нормалан ред вредности и квалитета.

Поређења ради, не могу да останем глув на ону громогласну халабуку на ТВ рекламама о силним појефтињенима, ефикасним средствима за мр-

шављење, помадама које подмлађују и пића које ми мушкарци само знамо зашто га пијемо. А сви мислимо да га пијемо јер се надамо у његову узалудну добротворност, мушке нарави. Или ти који рекламирају сматрају овај српски пук за гомилу глупака или је то лицемерје, цинизам настао у спрези са властима да нас, тако финансијски грогиране, увере у бескрајне јефтиноће и ефикасност утољавања наших глади у стомаку, духу или за лепотом или, дај боже, за мушком снагом. На ту дилему немам одговора. Мала је моја памет да схватим и разумем „мудрост“ обећаних реформи и сладострасно удовољавање мојих жеља за лепотом и сексуалном моћи.

Да ли се то тај који се умиљава, а зове се кич, усељава у наше животе или ми сами постајемо кич друштво?

А чини ми се и да смо се грдно замрзли и поделили. Од оних из политичко-идеолошких разлога, фудбалско-крупских, што је и раније била најаве, мада анестезијом спортског духа ублажена вишепартијског система, до оних између „гастарбајтера“ и оних који су у земљи остали, до комшијских нетрпељивости, злобе, зависти и још које чега. А тек о партијским поделами, да и не говорим!

Откуд толико мржње и нетрпељивости међу нама? Сигурно не од „масних колача“ оновременог живота, како би сељаци рекли. Кажу да смо на неком другом месту на свету по одливу младих и паметних глава, које напуштају ову земљу, не од јуче.

Јесу ли заиста све наде изневерене, да смо посустали у очекивању, сталном очекивању бољих дана и живота?

А те боље дане смо неговали у својим социјалистичким данима жудећи комунизам, а сада смо, ево, у транзицијском времену, у самом предворју ишчекивања капитализма. И опет смо подједнако фрустрирани! Јесмо ли ми „незахвалан“ народ српски или је заиста негде нешто труло, како рече давно онај гневни младић у неком комаду великог Шекспира.

Можда бих, бар привремено, могао да заћутим и да зауставим ово своје јадиковање над крајем неке љубави, можда и непостојеће. Међутим, не да ми мира један наслов оног сјајног филма „Ко то тамо пева“, који се мени случајно преображава у ко то тамо незнађе сеје и негује?

Умало да заборавим. Повремено ми падне на ум доста нејасна дилема о краљу и чувеном комедиографу Браниславу Нушићу. Не зна се ко се коме више улагивао. Да ли склон шали Нушић кад се у аудијенцији кајао због оне песмице ради које је доспео у пожарвачки затвор, где му сад и спо-

меник подигоше или краљ који га после апса у дипломатску службу уведе. Свеједно!

Наравно, није ми познато да ли је тај споменик у Забели Браниславу Нушићу подигнут као чувеном српском писцу или само робијашу? Да није неко закаснило извињење или улагивање, опет!

А и није узгред: Бранислав Нушић никад није робијао у Забели јер он тада и не беше изграђен. Био је заточен у Пожаревцу, у затвору, згради садашњег „женског“ затвора.

Али ето брижни поштовалац дела Бранислава Нушића, није нашао за сходно, да се чак и о томе обавести!

VI

Смем ли, а да не претерујем, да на крају ових варијација о љубави и њеном крају закључим: „Судбина српске културе слична је судбини српског народа. Дакле, трагична је! Кад није комична!“